

проф. др Јово Радош

ЕСТЕТСКЕ КОМПОНЕНТЕ ГУСЛАРСТВА

Уводне назнаке

Гусле (и гусларска песма) представљају суштаствени облик српског националног бића и народне традиције у целини. Оне су наш „староставни“¹, али и још увек „живи“² музички инструмент, којим се оживотворује прошлост и чува национална и морална снага у садашњости. Њихови умилни звуци, хвала Богу, нису утихнули ни данас. Додуше, понекад се могу чути гласови да су гулама одбројани дани и да је њихово место превасходно у етнографским збиркама и музејима старина. Њима се често придружују и иронично интонирана мишљења да се са гулама не може ићи у Европу. Ипак, упркос свему, јака гусларских струна, које су „још увек истоветне са струнама народне душе“ (Митрополит Амфилохије) и даље се чује из српских кућа широм српских земаља (било

¹ Нема поузданих историјских података који би дали веродостојна сведочанства о томе када су гусле настале. Верује се да оне постоје од када постоје и Срби. Наш најстарији (познати) историјски споменик у коме се гусле помињу је из XIII века. Наиме, Теодосије Хиландарац, у *Житију Светог Саве*, хвалећи краља Стефана Првовенчаног, каже за њега, како за трпезом „гулама благородне веселаше, као што је обичај самодршца“.

Покушаји да се гулама да посебна вредност и важност тако што се истиче њихово помињање у *Библији*, немају своје истинско утемељење, јер превод Ђуре Даничића и Вука Ст. Караџића везан за *Псалме*, у коме је за „инструменте на жице“ (харфе) употребљен термин *гусле* (видети *Псалм* 150, 3), учињен је због лакшег језичког разумевања код тадашњег српског читаоца.

И извесна сличност гусала са неким инструментима код других народа, не треба да нас одведе погрешним трагом и закључком да су их Срби тобоже преузели од неког другог, па их прилагодили себи, јер су оне аутентично српске и Срби су их као своје сачували до данашњих дана.

² Гусле се не могу сводити искључиво на материјални споменик културе, јер оне „живе“ и у нашем времену, као што и српски манастири на Косову и Метохији немају само културно-историјски значај, већ су то и жива места, живе вере у Бога живог.

непосредно, или електронским путем) Јер, епска времена, код нас, као да немају свој крај (ратови, погибије, страдања и патње). Борба за слободу и очување нашег националног бића наставља се и у новим историјским и животним околностима. Поред тога, гусле се сусрећу и на пригодним свечаностима, приредбама и фестивалима такмичарског карактера. Самим тим, поред баштињења јуначке традиције, патриотизма и високих етичких вредности нашег народа у прошлости и садашњости, кроз гусларство се, истовремено, тежи и неговању и изоштравању естетских укуса поклоника и слушалаца епске гусларске песме.

Јер, уметнички донети у гусларској делатности јесу важан фактор у укупном очувању гусала и у садашњости и у будућности.

Уметничке особености гусларске делатности

Није претенциозно ако се нагласи да лепота, поред многих својих пребивалишта, станује и у гусларству. Ту прималац (слушалац, гледалац), поред осталог, жели да путем гусала осети душевно узбуђење и расположење, које се изражава естетским атрибутима: лепо, дивно, допадљиво, пријатно, савршено, а да, уз то, препознаје и оно што је лоше, ружно и недопадљиво.

Дакле, бит уметничког и естетског јесте важно обележје гусларске делатности (од израде гусала, преко извођачких наступа гуслара, ношње и декора, до песничког стваралаштва,³ које је тематски и по својој форми везано за епски израз).

Тако у изради гусала треба да буде очуван традиционални стил градње (лепота једноставности), уз избегавање претеране китњастости, накинђурености и непотребног шаренила, што (као и у другим уметностима) води кичу. (У реторици, као и у грађевинарству, писао је А. Шопенхауер, „треба се чувати претераних украса“). Како је лепо оно што је истинито (Ф. Шелинг), битно је да форма буде примерена садржини (да гусле имају лепу звучност и добар тон), а не да буде обратно. У обликовању и резбарењу гусала треба се држати и класичних симбола (дивокоза, орао),⁴ као и друге изворне народне орнаментике. Тиме ће гусле (и по свом изгледу) пленити душу непатвореном и аутентичном лепотом.

³ Када је, сада већ готово заборављени песник, Драгољуб Филиповић, 1918. године, на Крфу, док је рат још трајао, објавио своје *Косовске божуре*, тадашња (а и каснија) књижевна критика сматрала је да је то последњи изданак десетерца, те, како се говорило, анахроне песничке форме (Радомир Константиновић је писао о *Свечаном погребу десетерца*).

Ипак, и након тога десетерац није ишчекао. Радован Бећировић – Требјешки остаће упамћен као легенда римованог десетерца. Његове песме се једнако певају уз гусле као и оне које су забележене од Тешана Подруговића, Филипа Вишњића и осталих познатих Вукових певача. Од новијих песника десетерачке поезије ваља поменути Момира Војводића, Божидара Вучуревевића, Драга Брновића, Божидара Глоговца и др.

⁴ Према народном искуству и веровању дивокоза има улогу стражара који стоји на високој и неприступачној стени (ни вук јој не може прићи) и звиждећим гласом опомиње остале животиње на опасност. Дакле, она као и орао симболише слободу, а истовремено и упозорава на могуће опасности и угрожавања те слободе.

Јавни гусларски наступи (били они манифестационог или такмичарског карактера) углавном садржавају све оне естетске атрибуте (као и код других врста уметности), кроз које се испољава инструментални и вокални израз. Исто тако, онај ко слуша и гледа гусларске приредбе, (по природи ствари), успоставља својеврстан естетски доживљај, и стиче одређени утисак. Наравно, сваки прималац онога што гуслар даје кроз сопствено уметничко изражавање, мора ићи у сусрет ономе што слуша, то јест, он треба да успостави сопствене субјективне релације. Другим речима, као што гуслар (стваралац) не треба да наступа само са становишта занатства и рутинерства, већ мора уносити себе у гусларску песму, с љубављу и преданошћу, тако и слушалац, кроз свој доживљај и сопствене асоцијације, употпуњује и заокружује ефекат приказаног.

Наравно, постоји евидентна сложеност саме процене онога што нам је извођач пружио. Јер, бит естетског се налази и у унутрашњем садржају изведеног, али и у другим наговештеним или скривеним одредницама. Не постоје естетски појмови у смислу фиксираних норми. Оно што је лепо, вели Кант, измиче свакој доктринираној теорији. Зато је свака естетика више препирка, него чисти акт разумевања. Оцењивач уметности (члан жирија) наилази на уобичајене тешкоће приликом вредновања гусларског наступа, пошто ни у овој уметничкој области не постоје никаква унапред утврђена правила објашњавања, разумевања и тумачења изведене гусларске песме (осим техничких норматива). Зато он, пре свега, треба да тежи за истином (Платон), односно да комбинује и објективне и субјективне критеријуме. Субјективан доживљај је јако битан, али свакако треба пазити да то буде „безинтересно допадање“ у Кантовом смислу.

Како суштину естетског углавном чини склад и хармонија, ваља, најпре, препознати вешту руку и пријатан глас, односно невешту руку и неприкладан глас. Јер, како се каже: „невешта рука ће раштимовати лиру“, па ће, аналогно томе, невешто руковање гуслама пореметити и саму усклађеност песме са звуком струна. Дакле, вештина је битна естетска категорија, па нормативни правац у естетици сматра да је уметничко оно што је технички коректно. (Наравно, код извођења гусларске песме не постоје задате ноте, али се техничко умеће да осетити). Дакако, на томе се не треба искључиво задржати, јер сваки извођач мора, истовремено, бити „свој“, односно, испољити своју уметничку особеност (при томе, избегавати једноличну интерпретацију, високо интониране гласове до непријатности, као и извештачену „театралност“). Пошто нам он кроз гусларско певање уствари казује одређени догађај, његово казивање мора имати примерену драматику, која у извесним моментима кулминира у напону и снази (пробој музичке бране као код Баха), што код слушалаца треба да изазове емоционално узбуђење, које доводи до катарзе (душевног очишћења), слично ефекту који, по Аристотеловом становишту, изазива позоришна трагедија. На крају, слушалац ће се осетити узвишеним и окупљеним. У супротном, (ако се ради о слабијим гусларима), он неће доживети никакво естетско узбуђење, већ равнодушност, а понекад и нерасположење и разочараност.

Дакле, треба знати да у ваљаном процењивању уметничког домета гуслара који јавно наступају учествује и знање и искуство и интуиција и интелект, као и специфичан осећај да се допре до метафизичких својстава уметничког исказа, Естетски судови, који се темеље на свим овим компонентама, имају претензију да што објективније потпомогну у вредносном рангирању гуслара и њихових уметничких својстава.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грлић, Д. (1974 – 79), *Естетика*, I – IV, Напријед, Загреб
2. Кант, И. (1991), *Критика моћи суђења*, БИГЗ, Београд
3. Платон, (1979), *Филеб* и *Теетет*, Напријед, Загреб
4. Радош, Ј. (2002), *Филозофија са етиком*, Учитељски факултет, Сомбор
5. Радош, Ј. (2008), *Епска традиција као вредносна парадигма*, Билтен 32. фестивала Савеза српских гуслара, Краљево
6. Радош, Ј. (17. мај 1994), *Химна камену*, Дневник, Нови Сад
7. *Стари и Нови Завет*, (Превод Ђ. Даничића и В. Караџића)
8. Фохт, И. (1972), *Увод у естетику*, Сарајево
9. Шелинг, Ф. (1994), *Бруно или о божанском и природном принципу ствари*, Цицеро, Писмо, Матица српска, Београд, Земун, Нови Сад
10. Шопенхауер, А. (1982), *О писању и стилу*, *Ars longa* V. В., Београд